

KES KAITSEB LOOJAT?

2. OSA

(Algus eilses «Edasis».)

Haridus nagu ei tähendakski kultuuri. Leedu Vabariigis on haridus- ja kultuuriministri ametikohad ühitatud. Ju on seal siis adutud, et haridus ja kultuur on lahutamatud. Meil on aga hr-d Loik ja Sumera pandud vedama eri vankreid. Ja polegi siis imestada, et seni on igasugused loominguksed stipendiumid ning kultuuri-preemiad liikunud väljaspool põlatud haridussüsteemi. Jääb üle vaid imestada, et üldse on leidunud entusiaste (= lolle), kes oma leivatöö kõrvalt on viletsate krosside eest ka õpilastele midagi loonud. Koolikirjanduse autoritele kipub jääma arusaamatuks see, kuidas hr. Beekman kurtis raadios kirjanike rasket majanduslikku olukorda. Mida peaksid siis ütleva veel õpikute kirjutajad? Igatahes looja C, paarikümne kooliraamatu autor, pihtis, et kahe kuu jooksul peaaegu muuseas kirjutatud noorsoojutustuse eest lasuti talle vaata et heldemalt kui kui 15-aastase töö eest koolikirjanduse autorina. Oleks ikka päris kirjanik (jaguks rohkem annet), võiks lähedalt ära elada, kui töötada aastas ainult üks kuu! Ja sealjuures ei pea kirjanikul olema üldse mingit haridust, aga õpiku autoriks ilma kõrghariduse või teaduskraadita ei saa küll kuidagi.

Küllap on õppekirjanduse autorid oodanud, et nende haridusjuhtidest leivaisad leevendaksid oma tegevusega õpikute koostajate diskrimineerimist (võrreldes teiste loojatega) ja respektieriks kooliraamatute kirjutajaid, teetades neid nii materiaalselt kui ka moraalselt. Ja lähiminevikust võibki nimetada heas mõttes ametnikke (hr-d Luts, Oksa, pr-d Post, Saarsoo, Nurmik, Mark jmt.), kes on mõistnud loojate eripärast loomust ja püüdnud olla neile toeks kasvõi ainuüksi hea sõnaga.

Paraku on ka teistsuguseid ametnikke, kes on loojatega lausa kiusu ajanud. Ja kuigi vihkamine on aastakümneid olnud meie ühiskonna üks märksõnu, ootaks seda küll kõige vähem haridusametnikelt. Küllap on veel praegugi jäänud tüüri juurde neid, kel puudub õige ettekujutus loomneprotsessi valulikkusest. Kui paljud tänased ametnikud üldse tajuvad, et igasugune loojaanne on habras, ja mida suurem on anne, seda haavatavam (või isegi neurootilisem) see on? Järelikult tuleks iga annet kaitsta ja hoida.

Aga mitte nii, nagu räägivad tüüsikud või ajaloolased. Said ju füüsikaõpiku loomise eksperimendis osalejad endise hariduskomitee ametnikelt väga palju sarjata: eksperimentaatorid tembeldati peaaegu rahvavaenlasteks, sest nad olid kulutanud liiga palju raha. Aga tulem oli ometi positiivne ja see pidanuks mõndagi andestama. Head asja ju odavalt ei saa! Küllap tulnuks vastastikuse süüdistamise asemel otsida teid, kuidas edaspidi saaksid hundid sõnuks nii, et lambad alles jääksid.

Seniste ajalooõpikute autoreid rünnatakse nüüd igast kandist. Ikka seepärast, et nad oma aja lastena kirjutasid Suurest Oktoobrist, aga mitte Vabadussõjast. Just nagu oleks see nende süü, et ühiskond kommunismiideedega iseennast nii pikalt lollitas. Mida on haridusametnikud teinud, et seniseid ajalooõpikute autoreid ei traumeeritaks? Kuidas või millega kaitsesid ametnikud oma seda jüngrit, kes julgus ajalehes nõuda õpetajatelt korralikumat tööd ja seepärast tööpõlgurite löögi alla jäi? Hariduskomitee eelistas istuda paugu ajal lihtsalt puu otsas, lastes asjadel kulge-

da oma voolu... järjest suureneva stiimia suunas.

Ametnikukäsi ja -hää on võimukad ning halastamatud. Üks kõrge haridusametnik tõmbas õpiku kordustrüki käsikirja tüütellehelt maha märkuse sellele õpikule osaks saanud üleliidulisele tunnustusest. Teine kõrge haridusametnik kõrgendas telefonis häält invaliidi peale, et too oli kirjutanud poolteise aasta jooksul «ainult» neli raamatut, et polnud jõudnud kirjutada veel viiendat, kuendat, seitsmendat... Kolmas kõrge haridusametnik oskas demagoogiast nõretava kirjaga tuua isegi jõuluõhtuks looja koju korvamatut valu... Õpikuvõistlustel võitnud käsikirju on lausa taevani ülistatud, aga ikka piirdutud vaid teise ahinnaga. Mitte kuidagi ei raatsita meil välja anda kõrgeimat preemiat.

Need jt. pahandavad asjaolud on paljudelt senistelt loojatelt võtnud igasuguse **motivatsiooni** uue õppekirjanduse soetamiseks. Pisku honorar pole küll kunagi olnud loomejõu käivitajaks, pigem on selleks olnud muud stiimulid. Põlatud stagnaajal, kui piirid olid veel suhteliselt kinni, korraldasid kaks haridusministerrümi oma abilistele (ka õppekirjanduse loojatele) väliseise. Nüüd, mil piirid on lahti, reisivad vaid funktsionäärid ise. Looja D ütles igatsevalt, et ta tahaks väga käia enne surma mõnel teisel mandril või maal, kuhu tema koolikirjanus on otsaga jõudnud (mõeldav, väliseestlased on olnud mõnest meie õpperaamatust väga huvitatud!). Aga looja on meil jäetud mooramehe seisusse: oled töö teinud ja püsi nüüd vaikselt oma urus

Algajale õppekirjanduse autorile on kindlasti suureks stiimuliks näha oma esimest raamatut trükituna; kogenud autorile on uue raamatu ilmumine juba üsna argine nähtus, mis stiimulina enam ei toimi. Järelikult tuleks ametnikel leida vilunud loojale uusi stiimuleid. Aga praegust situatsiooni naudib vist ainult uus põlvkond ajalooõpikute autoreid, kes ühiskonna painest vabanenutena võivad tunda loomisrõõmu, olles samal ajal edukad ja popid. Teiste ainete õppekirjanduse loojad on pigem nõutud: kuidas jätkata ja kas üldse jätkata? Ja mille nimel jätkata, kui igale palvele on vastuseks bürokraatlik «ei», «pole võimalik», «mitte mingil juhul». Vahel ei vaevuta ametlikule taotlusele isegi vastama.

Mitmete õppekirjanduse autorite lootused on seotud ennekõike aseministri hr. Kalju Lutsu ja EOK asedirektori pr. Hella Möttusega. Võibolla suudavad nemad oma asjalikkuse ja objektiivsusega eristada tõelisi abimehi võltssõpradest — tööinimesi nn. jutupaunikute, kes varem püüdsid päid segi ajada endise HK liidritel ja vahest üritavad nüüd sedasama teha ka uue HMiga. Arvukate kõnekoosolekute aeg peaks olema tänaseks ometi lõppenud ja sisuline töö alanud. Palju oleneb ka sellest, kui võrd EOK üldse tunnetab otsustavat missiooni, mida tuleb täita kogu meie kultuuri loos. Igatahes ei parane meie õppekirjanduse olukord enne, kui haridusametnikud jõuavad oma loojatega ühele kaldale. See aga tähendab, et loojat tuleb alati kaitsta elunõmeduste eest, ka siis, kui tal midagi äparduma juhtub. Loometöö ei saa kulgeda pidevas tõusujoones, mõeldakse en paratamatud.

Looja looja vastu

Eestlased on vist tõesti haruldaselt õel rahvas, et oskavad tülli minna isegi ühiseid eesmärges taotledes. Kõrgemates sfäärides valitsev pingeväli on launud mujalegi, ka loojate vahele. Oleks siis tegemist vähemalt koolkondadevahelise printsiipiaalse vastasseisuga. Mingeid erilisi koolkondi ju ei ole, mõnesuguseid erisusi aimub ainult mõtleja- ja kunstnikutüüpi autorite loomingukses töekspidamistes. Tegemist on hoopis geograafiliste punktide (Tallinn ja Tartu), ametkondade (PTUI ja EHA, TPedI ja TÜ), sõprusringide (nn. kohvikuseltskondade) või üksikisikute vahelise opositsiooniga.

Pr. H. Möttus on öelnud: «Omaette probleem on aga õppekirjanduse hindamise ja retsenseerimisega. Züriisse peaksid kuuluma nii teadlased, metododid kui ka õpetajad. Paraku on erialaspetsialistid sageli ise autorid ning konkursside suhtes erapoolikud, paljudest meil spetsialistide üldse ongi.» (T. Rummo «Õpikute ei saa» — ÕpL 16. juuni 1990). See aus ülestunnistus selgitab mõndagi juhtunut ja paneb EOKst veidi paremini mõtlema. Haridusjuhid on õpikuvõistluste züride jaoks välja töötanud väga kenad protseduurireeglid. Paraku ei taga ka nende punktuaalne täitmine veel hinnang objektiivsust. Isikupärastel autoritel ei õnnestu end mitte kuidagi ära peita märgusõna taha ja züri liikmetel on võimalus eelnevate kulissidetaguste kokkulepetega kõik «paika panna». Järgnev istung oma kõigi protseduurireeglitega, mille täitmist jälgib kõrge haridusametnik, ei otsusta siisulisel enam midagi. Väljapääs on siiski olemas: **züriid koosnegu eranditult praktilistest õpetajatest.**

Meil peaks olema valusaid kogemusi, kuidas teaduslikult kõrgel tasemel õpik, mida retsenseerimise käigus kõrgspetsialistid üsna üksmeelselt kiitsid, praktikas ometi läbi kukkus, sest **õpetajatest polnud väärt õpiku ilusate põhimõtete ning taotluste realiseerijaid.**

Pädeva juhendamise korral võinuks õpik olla õpilastele isegi jõukohane, aga õpik käis üle jõe õpetajale ja siis polnud enam midagi parata. Kui käsikirjade retsenseerijad on põhiliselt praktikud, saavad õpetajad endale ja muidugi ka õpilastele jõukohase õpiku, mis annab lootusi edule. Mida rohkem on züriis nn. kõrgspetsialiste (teoreetikud, teadlased, kõrgkoolide õppejõud, EHA metododid), seda rikutum see züri on. Siis ei seata enam esikohale kooli huve, vaid jõusse astuvad hoopis loojatevahelised suhted, isiklikud sümpaatiad ja antipatiad.

Et praeguses pingevaljas oleks üldse võimalik midagi luua, tuleks eriti hoolitseda loojate **koostöö** eest, hoiduda õhutamast konflikte ning kultiveerida pluralismi, andes võimalusi astuda avalikkuse ette erikoolkondade esindajatel ja eripärgelistel loojatel. Suletuks võiks jääda tee ainult nende käsikirjadele, mille vastu on tegevõpetajad.

Kokkuvõtte asemel

Kuigi meie õppekirjandust (eriti tõlkeõpikuid) on palju kirjutud ja nüüd tahetakse minna otsustavalt ülesmäge, julgen siiski karta, et meie kooliraamatute paremad päevad on hoopis jäänud möödas. Osalt on see tingitud ka mõnede missioonitundega inimeste lahkumisest HMist, järelejäänute seas aga on neidki, kes kipuvad asju ajama autoritaarselt, eirates tõika, et praeguse sotsiaalse väsimuse ja üleüldise lammutamise õhkkonnas pole potentsiaalsetel õppekirjanduse autoritel loometööks ei motivatsiooni, stiimuleid ega inimväärsed tingimusi. Kui alahindame õppekirjanduse loojate tänaseid probleeme, läheme pidurdamatult vastu anarhiale.

(Lõpp.)

L.-O. OJA